PROBLEMI

35-36

FRANCI ZAGORIČNIK: PAROLET (1305)
SODOBNA JUGOSLOVANSKA NOVELA:
ŽIVKO ČINGO: ODLIKOVANJE (1313)
NEDŽAD IBRIŠIMOVIČ: V NAGLICI POVEDAL ŠAMILOV MLAJŠI SIN (1317)
ZVONIMIR MAJDAK: ENA NOČ (1320)
BRANIMIR ŠČEPANOVIČ: PRED RESNICO (1326)
ANTUN ŠOLJAN: NIKOLA ŠIBIČ ZRINSKI (1345)
KRSTO ŠPOLJAR: IZDAJA (1352)
VLADA UROŠEVIČ: ZGODBA O MOŽU, KI JE ZNAL IZVRSTNO RISATI DIM (1362)
BRACO ROTAR: DIE EHRE DES HERCOGTUMS KRAINS (1369)
ERVIN FRITZ: PESMI (1373)
HERMAN VOGEL: PESMI (1378)
VLADIMIR KAVČIČ: ONKRAJ IN ŠE DLJE V. (1381)
BIBA KLINAR: EN DAN V ISTAMBULU (1403)
ŽIVA ASEJEV: PESMI (1407)
JOLKA MILIČ: PESMI (1409)
TONE KUNTNER: PESMI (1412)
MARIJA GORŠE: POTI (1414)
DORO HVALICA: JEZNA RAZMIŠLJANJA (1416)
MARIJA KRASNIK: PESMI (1418)
PAUL ELUARD: PESMI, prevedel Kajetan Kovič (1420)
STANE MOŽINA: SOCIALNA DIFERENCIACIJA MED VODILNIMI IN STROKOVNIMI KADRI V INDUSTRIJI (1427)
TINE HRIBAR: OBSTOJEČE IN MARXOVA EKSPLIKACIJA RAZREDNOSTI IN SLOJEVITOSTI (1436)
PAVEL KOGEJ: NEENAKE MOŽNOSTI ŠOLANJA (1447)
TARAS KERMAUNER: SVET ŽIVE SMRTI (1452)
RATKO ŠČEPANOVIČ: OBJEKTIVIRANJE IN UNIČEVANJE (1491)
IVAN URBANČIČ: FILOZOFSKA MISEL KARLA JASPERSA (1498)
JANEZ DOKLER: RAZVOJ KONCEPCIJ FILOZOFIJE V JUGOSLOVANSKI FILOZOFSKI PUBLICISTIKI 1945—1965 (1521)
NICOLAS POULANTZAS: MARKSISTIČNO PREUČEVANJE SODOBNE DRŽAVE IN PRAVA TER VPRAŠANJE »ALTERNATIVE« (1446)
HANS CHRISTOPH BUCH: JAMES BOND ALI MALOMEŠČAN Z OROŽJEM (1567)

LIKOVNA PRILOGA:
MAKS SEDEJ ML.: KOMPOZICIJA VIII., 1965; PUŠČAVA RASTE 1964/65; KOMPOZICIJA III., 1965; KOMPOZICIJA IX., 1964

FEBRUAR 1966

REVIJA ZA KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

PROBLEMI

revija za kulturo in družbena vprašanja, februar 1966, leto III., št. 35—36

Ureja uredniški odbor: Vinko Blatnik, Barbara Brecelj, Božidar Debenjak, Janez Dokler, Ervin Fritz; ing. Jože Guzelj, Tine Hribar, Ivan Hvala, Savin Jogan, Vladimir Kavčič (glavni urednik), Marko Kerševan, Andrej Kirn, Viktor Konjar, Milan Kučan, Zdravko Mlinar, Janez Pirnat (odgovorni urednik), Franci Polak, Stane Saksida, Ratko Ščepanovič

Lektor: Janez Gradišnik

Uredništvo: Ljubljana, Beethovnova 2. Telefon: 20-487. Nenaročenih rokopisov ne vračamo. Naročila pošiljajte na CK ZMS, Ljubljana, Dalmatinova 4, telefon: 31 00 33, tekoči račun: 503-608-28 z oznako: za Probleme. Celoletna naročnina 18 N dinarjev. Za študente in dijake 13,50 N dinarjev. Cena posameznega izvoda 2,50 N dinarjev

Izdajata CK ZMS in UO ZSJ v Ljubljani. Tisk, izdelava klišejev in vezava: Tiskarna »Jože Moškrič« v Ljubljani

Filozofska misel Karla Jaspersa

Ivan Urbančič

Filozofska misel K. Jaspersa kot enega izmed vodilnih še živečih nemških filozofov — njegova *»filozofija eksistence«* — je postala danes v Evropi že pojem. Kljub temu se v slovenskem kulturnem prostoru o Jaspersu le redko kdaj kaj sliši, čeprav se pri nas često spontano porajajo drobci Jaspersovim podobnih idej. Zaradi tega morda ne bo odveč, če neglede na naše stališče do te filozofije prikažemo njeno jedro — *njen predmet, metodo in njeno vlogo (pomen)* — kakor se kaže v tej filozofiji sami.

Vprašanje o *predmetu* in *družbeni vlogi* neke filozofije — v našem primeru Jaspersove filozofije eksistence — terja samo po sebi že *znanje tega,* kaj *filozofija nasploh je.* Brez znanja tega, kaj filozofija je, namreč ne bi mogli vprašati po predmetu te ali one zgodovinske filozofije. Ne da bi morali zaiti v razlago implicitnih postavk postavljene téme, pa moremo reči, da gre vprašanju za odgovor, ki naj pove, kaj ta filozofija pravzaprav obravnava in kakšen je pomen tega za ljudi in njihovo skupnost. *Tak odgovor se tedaj giblje v mediju filozofske misli, katero obravnava.*

Jaspers večkrat poudarja, da filozofije ni mogoče definirati. Za popolno definicijo je namreč potrebno navesti genus proximum et differentiam specificam. Definicija filozofije pa je nemogoča zato, ker filozofije ne moremo izpeljati iz česa drugega, nji sami nadrejenega. »Ni nobene definicije filozofije, ker filozofija ni določljiva iz česa drugega. Nobenega nadrejenega rodu ni, v katerem bi bila filozofija vrsta.« (Philosophie und Wissenschaft, str. 14.) »Zgolj svetno usmerjena objektivna obravnava o bivanju filozofije ne more zajeti bistva filozofije, ker ni nobenega stališča zunaj nje, s katerega bi jo bilo mogoče pregledati, primerjati in definirati. Filozofija je kot zadnje stališče radikalna, zato sploh ni več stališče. Filozofija ne more še enkrat prek same sebe.« (Philosophie I, str. 292.) Poleg tega pa iz gole definicije še nihče ne bi mogel zares vedeti, kaj filozofija je. Da bi zares vedel, kaj je filozofija, moram *živeti v nji.* »V mnogih odgovorih na vprašanje, kaj je filozofija, ne slišimo nobenega objektivnega kriterija. ... Če vem, kaj filozofija je, tedaj le tako, da v nji živim; iz

definicije tega še ne vem.« (Philosophie I, str. 240.) Filozofija je zato določena sama v sebi, »kajti filozofija vedno ustvarja svoj pojem sama; nobenega merila nima nad seboj.« (Philosophie I, str. 240.) Filozofija ima torej svoje merilo sama v sebi. Filozofije prav tako ne moremo določiti kot nekaj koristnega za to ali ono v okviru smotrov v svetu. »Filozofija ne more biti sredstvo drugemu, ne da bi pri tem propadla. Kdor vprašuje po uporabnosti filozofije, nima več v mislih filozofije, temveč ji že z vprašanjem uropa bistvo.« (Philosophie I, str. 262.)

Iz doslej povedanega sledi, da iz določitve predmeta filozofije ni mogoče izpeljati definicije filozofije, ker bi to pomenilo, da je predmet filozofije nekaj filozofiji nadrejenega, rod, to pa ne more biti, saj je predmet sam določljiv v filozofiji in filozofiranju. Da bi določili »predmet« Jaspersove filozofske misli, moramo ugotoviti pomen besede »filozofija« in »filozofiranje« v mediju njegove misli.

Kaj je torej za Jaspersa filozofija? Videli smo, da odgovor na to vprašanje ne more biti definicija, čeprav način vprašanja sili odgovor v obliko definicije in se ji tudi ne more izogniti, če naj bo komunikabilen. Odgovor bo torej moral imeti obliko definicije in hkrati ne bo definicija. Kasneje bomo videli, da je ta *hkrati da-in-ne* bistven moment Jaspersove dialektike kot filozofske metode. Poleg tega mora odgovor zadeti jedro ne le Jaspersovega govorjenja *o* filozofiji, temveč predvsem tisto, *kar* je on mislil, *kako* in odkod je to mislil, kakor tudi *njega samega* kot človeka in s tem tudi nas kot ljudi. Ni namreč filozofija, če ne zadeva tudi nas samih.

Odgovor se glasi: *Filozofiranje je mišljenje nečesa imanentnega, ne zavoljo njega samega, temveč vedno in samo zavoljo več-kot-mišljenja, oziroma ne-mišljenja transcendence tega nečesa in v tem doseganje mogoče eksistence v odnosu do te transcendence. Metodično zavestno izvajanje tega mišljenja je filozofija.*

V tem stavku je sežeto jedro Jaspersove filozofije tako glede »predmeta« te filozofije, kakor tudi njene metode in prav tako njene naloge, vloge in pomena. Nadaljevanje tega spisa bo razlaga tega stavka v duhu Jaspersove filozofije.

Predvsem kaj pomeni izraz »nekaj imanentnega«? Znano je, da je pomenila beseda »Nekaj« (tí) že stoikom najvišjo kategorijo vsega, kar kakor koli je; v nji so razločevali dvoje: to, kar je dejansko (tó öv) in se jim je ujemalo s telesnim, in to, kar je mišljeno (tó lektón). (Glej Windelb. Pov. fil. I, str. 241.) Tudi Hegel je na začetku svoje logike opredelil Nekaj kot določno bivajoče, ki mu stoji nasproti Nič. (Hegel: Wissensch. d. L. I. 1. 1. Cl.) V istem pomenu je beseda »nekaj« uporabljena tudi v izrazu »nekaj imanentnega«. Da bi razumeli, kaj Jaspersu pomeni imanenca, jo moramo misliti v odnosu do transcendence. Imanentno je za Jaspersa vse, kar more biti kakor koli predmet za subjekt, kakor tudi subjekt sam. Torej celotna korelacija subjekt-objekt z vsem, kar je v tem odnosu, oziroma je v tem odnosu mogoče kot znanje, velja za imanentno oziroma imanenco. »Imanenca se sama vsiljuje kot bit, ker samo njo je mogoče vedeti. Samo imanenca more biti znanje, kakor tudi vsako znanje

zadeva le imanenco.« (Existenz-philosophie, str. 69—70). Vse, kar je dano v odnosu subjekt-objekt kot mogoče ali dejansko znanje, je za Jaspersa imanentna bit. Imanentno bit deli na bit objektnosti (Objektsein) in bit jastva (Ichsein). »Brž ko je bit zapopadena, postane takoj določna bit. Na vprašanje, kaj je bit, se zato ponuja mnogotero biti: tisto v prostoru in času dejansko empirično, mrtvo in živo, stvari in osebe, orodja in tuja snov, misli, ki veljajo o dejanskem, pritrditev izsiljujoče konstrukcije idealnih predmetov, kot so matematični, fantazijske vsebine, z eno besedo: predmetnost sploh. Bit, ki jo nahajam v situaciji, je zame objekt. Drugače sem jaz. Jaz ne stoji sebi nasproti kakor stvarem; jaz sem tisti vprašujoči, ki se mu oni objektivni načini biti ponujajo kot odgovori in ki ve zase kot vprašujočega. Kakor koli se obračam, da bi sebe napravil za objekt, vedno sem tu tudi še jaz, ki si postajam objekt; preostaja jastvo (Ichsein). Bit kot objektnost in bit kot jastvo sta najprej vsiljujoča se, v bistvu najrazličnejša načina biti. Toda v jastvu ostaja točka, kjer sta jaz in kot objekt in jaz kot subjekt kljub razdvojenosti eno.« (Phil. I, str. 4—5.) Vse to je torej imanentno, imanentna bit, to je tisto svetno vseobsežno in dostopno v okviru usmerjenosti v svet. Beseda svet ima pri Jaspersu več pomenov, vendar jo rabi največkrat kot oznako za celoto bivanja (das All des Dasein ist Welt) oziroma za bivanje določne biti objektov in jaza kot empiričnega bivanja. »Da zasnujemo razčlenjujoče se filozofiranje v njegovih zarodkih, začenjamo zato znova tam, kamor smo prodrli, ko so se nam v mnogoterosti vrnila tri imena biti. Ta imena, kot kaže, ne zadevajo kaj posamičnega in razklanega, temveč, vesoljstvo (das All), samobitnost (das Ursprüngliche) in Eno (das Eine): vesoljstvo bivanja je svet, naša samobitnost eksistenca, Eno transcendenca. Svet je bivanje (Dasein), ki ga srečujem kot vedno določeno bit objektov in ki sem jaz kot empirično bivanje; spoznanje sveta je predmetno, tako da je stvar pred očmi kot objekt, vendar vesoljstvo sveta (das All der Welt) ni predmet in ni celota.« (Phil. I, str. 27—28.) To pa je po Jaspersu meja svetne usmerjenosti, do katere more prodreti predmetna (obča) zavest. Vesoljstvo svetnosti je imanentnost in more biti predmet znanja. V filozofiranju mora biti to znanje pripeljano samo po sebi do svojih mej. Če ostajamo samo v okviru svetnosti, je imanentno absolutno vse. Toda če je vse to bit, še ne pomeni, da je tudi prava bit (das eigentliche Sein). Prava bit pa ne more biti predmet znanja, oziroma mišljenja, temveč je »predmet« ne-mišljenja, oziroma več-kot-mišljenja. Prava bit je bit transcendence vseobsežnega. »Kar je bit, je torej ali *zvodenelost biti* v vse, o čemer je nedoločno mogoče reči »je«, ali fiksiranje v kategorialno določeno bit, ki je v znanju, ali pa poudarek prave biti, za katero dobivamo zagotovilo v mišljenju. ... Pravo bit, ki v kakem pomenu znanja ni dostopna, moramo iskati v njeni transcendenci; v odnos do le-te ne more stopiti obča zavest, temveč vedno le eksistenca.« (Phil. I, str. 23.) S tem pa že prehajamo k opredelitvi transcendence. Transcendenca je nedostopna znanju, ker je vse znanje mogoče le kot predmetno znanje znotraj relacije subjekt-objekt. Transcendenca je tisto, kar vseskozi prestopa okvir svetnega bivanja in ne more biti več predmetno. Zato je tudi »mišljenje« tega ne-predmetnega ne-

mišljenje. »Prekoračenje predmetnosti. — Filozofija je misleče zatrjevanje (Vergewissern) prave biti. Ker nobena bit, ki bi bila dana kot predmet raziskave, ni trajna in mogoča kot prava bit, mora filozofija transcendirati čez vso predmetnost. ... Pravo transcendiranje pa je: prehajanje onstran predmetnega v nepredmetno.« (Phil. I, str. 37—38.) Prava bit (das eigentliche Sein) pomeni toliko kot bit transcendence vseobsežnega (des Umgreifenden). To je tisto ne-predmetno, dano transcendirajočemu nemišljenju v okviru mišljenja. *To je tedaj »predmet« Jaspersove filozofije* in torej sploh noben predmet več, zato tudi »definicijo« te filozofije zgolj formalno omogoča, vsebinsko pa popolnoma podira. Do imena prave biti kot biti vseobsežnega (das Umgreifende) prihaja Jaspers z več strani. Najbolj značilna pot do te opredelitve se mi zdi analiza korelacije subjekt-objekt. Relacija subjekt-objekt je za Jaspersa osnovna danost našega bivanja. V nji smo vedno usmerjeni v predmetnost, karkoli že mislimo. Ta relacija je korelacija, kar pomeni: ni objekta brez subjekta in ni subjekta brez objekta. Izrazimo jo tudi v pozitivni obliki: objekt je vedno za subjekt in subjekt vedno za objekt (ali v odnosu do objekta). To pa pomeni, da prava bit ne more biti niti eno (subjekt) niti drugo (objekt) temveč *tisto, kar oboje zaobsega* in se v tej razdvojenosti izraža. Tisto, kar to oboje zaobsega, pa je vseobsežno (das Umgreifende). »Mi imenujemo bit, ki ni niti samo subjekt niti samo objekt, temveč je v razcepljenosti subjekt-objekt na obeh straneh, *vseobsežno* (das *Umgreifende*). Čeprav to ne more adekvatno postati predmet, govorimo v filozofiranju o njem in zanj.« (Der philosophische Glaube, str. 14.) Razum je popolnoma ujet v to korelacijo in zanj je vseobsežno nedostopno. Vseobsežno je dostopno umu in um je naloga filozofije ter hkrati filozofija sama. »Neka druga postavka razuma je, da naj je vse, kar naj *je*, tudi predmetno in spoznavno, da je bit identična z objektnostjo (Objektsein) ali s tem, da more biti mišljena kot objekt. Ta absolutizacija razuma postane negotova po premisleku, da bit kot objektnost ne obstoji iz sebe, temveč je kot taka bit za spoznavajoči subjekt, kakor se mu kaže.« (Phil. I, str. 30.) »Če hočem prodreti do biti, tedaj ne dospem do nje, niti če mislim vso bit kot objektnost, niti če mislim subjektnost (Subjektsein), niti če sem usmerjen k eksistencialnemu subjektu kot biti svobode ... *Bit, ki naj zaobseže vso bit, je transcendentna.*« (Phil. III, str. 41—42.) Človek more prekoračiti razcepljenost subjekt-objekt in doseči enotnost obojega v vseobsežnem samo, če izgine predmetnost in ugasne jaz. To pa se ne zgodi za znanje, za občeveljavno zavest, ki je vedno in nujno v razdvojenosti subjekt-objekt. Prava bit transcendence vseobsežnega se odpre samo zgodovinski eksistenci kot samobitnosti človekove svobode in zapusti za seboj zavest najglobljega pomena za človeka. Filozof prodira k transcendenci vseobsežnega samo v mediju predmetno določenega mišljenja (mišljenja nečesa imanentnega), stoječ na mejah tega mišljenja: »Filozofija kot transcendirajoča stoji na meji. Ker na oni strani meje ne pričakuje nobenega predmeta, je prekoračenje sámo le izvršitev (Volzug), ne rezultat. Kar je mišljeno v filozofiranju, obči zavesti ne le da sploh ni dostopno, temveč ji pomeni — sicer vedno navzoče le v njenem mediju — vseskoz nič.

Svoboda je in samo za svobodo.« (Phil. I, str. 39—40.) Filozofija je torej mišljenje ne-mišljenja (več-kot-mišljenja) transcendence. Je torej brez predmeta, njen »predmet« je nepredmetnost vseobsežnega. V ta namen pa to mišljenje uporablja kot gradivo vse predmetno. »Ker je filozofija v nasprotju z znanostjo mišljenje brez specifičnega predmeta, in ker ni nobeno mišljenje uresničljivo brez predmeta, je njeno gradivo vse, kar je kot gola objektiviteta v svetni usmerjenosti raznih znanosti. Filozofija uporablja metode znanstvene spoznaje po svoje, za izraz, ki presega njihov pomen.« (Phil. I, str. 44.) Transcendiranje prek meje razdvojenosti subjekt-objekt je le en način transcendiranja — transcendiranje v okviru svetne usmerjenosti. Poleg tega obravnava Jaspers še transcendiranje v razsvetlitvi eksistence in transcendiranje v metafiziki. »Razločujemo transcendiranje v svetni usmerjenosti, v razsvetlitvi eksistence, v metafiziki.« (Phil. I, str. 44.)

Prava bit transcendence vseobsežnega prehaja tudi vsako kategorialno mišljenje, ker je kategorialno mišljenje imanentno. Kategorije delijo bivajoče glede načina biti tega bivajočega. Vsaka kategorija označuje način ali rod biti. Rezultat tega je raztrganost biti. Iz imanence te mnogoterosti biti išče filozofija zagotovitev ene in edine prave biti, ki je zunaj vseh kategorij. Toda namesto vseskozi nemogoče racionalne adekvatnosti med tem vprašanjem po pravi biti in odgovorom nanj ostaja filozofiranju samo eksistencialna adekvatnost ispolnitve predmetno praznih misli v neposredni navzočnosti. Predmetno prazne misli so misli na meji imanentnega. »Rezultat takega transcendiranja je kot izrekljiv stavek negacija. Vse, kar si je mogoče misliti, je odklonjeno kot neveljavno za transcendenco. Transcendenca ne sme biti določena z nobenim predikatom, ne sme v nobeni predstavi postati predmet, v nobenem sklepu ne more biti izmišljena, vendar so vse kategorije uporabne za izrekanje, da transcendenca ni ne kvantiteta ne kvaliteta, ne odnos ne razlog, ne eno, ne mnogo, ne bit, ne nič itd. To prekoračenje vsake, tudi najsublimnejše imanence nikakor ni samo po sebi razumljivo. Preprečiti vsako postavljanje transcendence v kateri koli podobi znotraj sveta je izreden napor, posebno še, ker je podoba kot prehodna pojavna oblika transcendence neizogibna. Preganjati postavljanje transcendence v svetnost iz slehernega kotička je naloga, ki jo je treba vedno ponavljati in ki ni nikoli dopolnjena. Misleče transcendiranje ima tu svojo globino v zanikanjih.« (Phil. III, str. 38—39.)

Iz vsega doslej povedanega je mogoče videti popolno praznost in nedoločenost tistega, kar imenuje Jaspers pravo bit transcendence vseobsežnega in kar je »predmet« Jaspersove filozofije in po Jaspersu filozofije sploh. Za splošno veljavno zavest ali znanje, ki ga je mogoče posredovati drugemu in s tem znanjem samo izsiliti od njega pritrditev, za to splošno zavest je Jaspersov »predmet« toliko kot nič. Mišljenje na njem vedno propade, odpravi samo sebe. »Mišljenje more napraviti svoj zadnji transcendirajoči korak samo v tem, da odpravi samo sebe. Izoblikuje misel: *Mogoče si je misliti, da je nekaj, česar ni mogoče misliti.*« (Phil. III, str. 38.) »Zato je transcendenca za nas nič, kolikor vse, kar za nas je, je v podobi bivanja (des Daseins) ... Filozofija se kaže kot neučinkovito

mišljenje, ki zbuja razočaranje; nikjer ne da »te« dejanskosti. Predpostavlja namreč, da hoče misleči človek s filozofiranjem stopnjevati do jasnosti in zanesljive kontinuitete tisto, kar že prinaša s seboj in kar sam more biti, ne pa da hoče sprejeti nekaj, česar na noben način ni poznal in iz sebe samega ne bi mogel biti.« (Existenzphil. str. 71-72.) Filozofija torej ne more ničesar dati, nič novega naučiti, temveč le pokazati, spominjati. Jaspers je prepričan, da glede tega nadaljuje Sokratove, Platonove, Nietzschejeve misli, pa tudi misli drugih velikih mislecev. »Menil je, da je »nemogoče učiti resnico tam, kjer je miselnost plitka« (14, 60). Kdor čuti proti njemu, ne razume njegovega stanja in torej tudi ne njegovih argumentov; da bi razumel, bi moral »biti žrtev istih strasti« (11, 384), v svoji duši bi moral doživeti »sijaj in žar jutranjih zarij«; »samo spominjati morem — več ne morem« (5, 217). To je zapisal Jaspers o Nietzscheju. (Glej Jaspers: Nietzsche, str. 17; številke v oklepajih so oznake zvezkov in strani Nietzschejevih del, od koder so odlomki citatov.) Določno govori Jaspers o tem v svoji knjigi »Uvod v filozofijo«, kjer med drugim pravi, da filozofija končno ničesar ne daje, temveč more samo vzbuditi, more pomagati pri spominjanju. Vsakdo v nji razume, kar je pravzaprav že vedel. Izpolnitev predmetno praznih misli je tedaj mogoča le za eksistenco. To, kar je za občo zavest predmetnega bivanja nič, je za eksistenco v njenem odnosu vse. Pojmovanje tega je — po Jaspersu — bistvenega pomena za pojmovanje sleherne filozofije. »Eksistenca je, kar nikoli ni objekt, *izvir*, iz katerega mislim in delujem, o čemer govorim v zaporedju misli, ki ničesar ne spoznajo; eksistenca je, kar je v odnosu do sebe in v tem do svoje transcendence.« (Phil. I. str. 15.)

Iz vsega tega je morda mogoče jasneje videti, zakaj definicija filozofije ni mogoča. Prehod od imanentnega predmetnega mišljenja, prek njegove meje k ne-mišljenju transcendence, se dogaja kot skok. To je skok od razuma, zaprtega v imanenco, v um. »Um je — tako kot eksistenca — po skoku iz zaprte imanence bivajočega. V primerjavi z imanentnim fenomenom, kakršen je razum, se zdi um ničen.« (Existenzphil., str. 54.)

Sedaj skušajmo ugotoviti metodo uma, oziroma metodo Jaspersovega filozofiranja. To je smiselno tudi zaradi boljšega umevanja »predmeta« te filozofije. Treba je reči, da je metoda filozofiranja že hkrati filozofiranje samo. Obojega ne moremo ločiti. Kljub temu pa moramo videti pot (methodos) tega mišljenja, ki se giblje v imanenci in to imenenco hkrati prehaja. Filozofska metoda je namreč metoda transcendiranja. »Kar je določen predmet, je predmet neke posebne znanosti. Če pa imenujem kot predmet filozofije celoto, svet, bit, nam filozofska kritika pokaže, da te besede ne zadevajo nobenega predmeta več. Filozofske metode so metode transcendiranja. Filozofiranje je transcendiranje. Ker pa je naše mišljenje vedno vezano na predmete, se transcendiranje vrši v takšnih [predmetih], ki so v toku miselnega gibanja odpravljeni.« (Phil. u. Wissenschaft, str. 12—13.) Filozofska metoda, oziroma metoda filozofiranja, je vedno v najtesnejši zvezi z določitvijo »predmeta« filozofije. Filozofiranje, njegova metoda in njegov »predmet« so nerazdružni; nobeno ni tu nad- ali podrejeno, nobeno iz drugega izpeljano, temveč je hkrati vse v vsem. Ne

more torej eno drugemu biti osnova za definicijo. Svojevrstnost Jaspersove dialektike torej ni posebej izdelana formalna struktura mišljenja, ki bi stala pred filozofijo in ji bila organon, temveč njena neposredna filozofska »vsebinskost«. Bistvena poteza dialektike je po Jaspersu zavestno iskanje vsaki trditvi nasprotne trditve, ne zaradi skepse, temveč zaradi prehajanja obeh trditev. S tem Jaspers zavestno razbija vse skrajnosti in absolutizacije; bolje: gre mu za prikaz in izkaz vseh absolutizacij kot *absolutizacij*. Ta dialektika torej razkraja sleherno dogmatično absolutiziranje časa svetno-imanentnega kot absoluta. Svoje vodilo jemlje iz transcendence vseobsežnega. Iz tega sledi, da je mišljenje sproščanje od vsake delne trditve, nevezanost na kako imanentno predmetnost, distanciranost od nje in s tem ohranitev svoje eksistence kot bistveno zgodovinske samobitnosti svobode, ki ima svojo mero v odnosu do transcendence. Mimo vseh teh skrajnosti, dogmatizacij, absolutizacij, skepse, nihilizma itd. in prek njih je ta dialektika nenehno na poti k transcendenci, ki je v okviru svetnega bivanja in predmetnosti, v znanosti in sploh v okviru relacije subjekt-objekt nikjer ni mogoče zgrabiti. Vse to razume ta dialektika le kot šifre transcendence za zgodovinsko eksistenco. Vse imanentno more biti šifra transcendence vseobsežnega. Ta dialektika zato nima triadne oblike, ki bi z negiranjem negacije dosegla pozitiven rezultat, čeprav te oblike ne odklanja absolutno. Ne končuje se torej v zaprti krog krogov kot pri Heglu, *temveč je odprt horizont nenehnega transcendiranja kot izvajanja, ne pa rezultata*. Prav zato je nujno vezana na vso objektnost znanosti in predmetnost sploh, ki je njeno edino gradivo, in se hkrati sprošča od sleherne predmetnosti ter s tem omogoča človekovo svobodo in nevezanost na kaki dokončnosti. To je njen pomen. Njeno izhodišče, pot in »rezultat« pa je to vseobsežno. To metodo pojmuje Jaspers kot metodo vsakega filozofiranja. Vnanje značilnosti tega mišljenja so logična protislovja, tavtologije, logični krogi in sploh kršenje pravil formalne logike in razuma. Prav zato je to mišljenje za razum nično.

»*Filozofska logika*. V moji »Filozofiji« je bila ta stvar razložena na več mestih. V svojem zimskem predavanju 1931/32, po izidu moje »Filozofije«, *sem razvil za mojo filozofsko logiko temeljni pojem »vseobsežnega«* . . .

»*Šlo je za to, da bi našel prastare, faktično izvajane metode filozofiranja*. To je bilo zame skoraj tako, kot da sem ponovno odkril svet filozofskega mišljenja v njegovi samoovedenosti.« . . .

»Naj tu imenujem nekatere motive iz tega dela:

1. Situacija filozofije je takale: ena resnica v celoti ne obstaja, temveč srečujemo več resnic v zgodovinski podobi. Zato skupnost ljudi ni mogoča po občem priznanju ene same in edine resnice, temveč samo po skupnem mediju komunikacije . . .

2. Komunikacija zahteva samozavest uma, tj.: znanje oblik in metod, v katerih mislimo, zahteva orientacijo v strokovni misli [im Handwerk des Denkens] tja do zagotovitve izvirov . . .

3. Da bi mišljenje prišlo v prostor izvirov, mora biti *izvajano neko mišljenje, ki se zdi nemogoče. Mi mislimo v predmetih, na katere smo*

usmerjeni. Naloga filozofirajoče temeljne operacije v vseh časih pa je, transcendirati prek zgolj predmetnega k tistemu, od koder izhaja takó predmetnost kakor tudi vanjo usmerjeno mišljenje subjekta. To, kar ni ne predmet (objekt) ne miselni akt (subjekt), temveč zaobsega oboje v sebi, sem imenoval vseobsežno (das Umgreifende). To ne govori ne skozi objekt ne skozi subjekt ločeno, temveč skozi oboje hkrati kot tisto, kar je transcendenca hkrati zavesti kakor tudi biti ...

4. Če je paradoksija filozofiranja, *da v predmetnem nima nobenega predmeta, kaj je tedaj še filozofsko mišljenje?* Če imenujemo predmetno mišljenje racionalno, tedaj mišljenje, ki ob vodilu predmetnega prehaja to predmetno mišljenje, ni več racionalno, čeprav je ob vsakem koraku vezano na racionalne akte ... Filozofska logika, mora pokazati, kako vodi sufficienca racionalnega za *pretresanje temeljnih filozofskih vprašanj do razvijanja nekega mišljenja, ki greši zoper načela racionalnega, se giblje v protislovjih, tavtologijah, krogih; vendar ne da bi samovoljno in poljubno kršilo ta načela, temveč iz nekega drugega reda, ki postaja metodično prozoren ...*

5. S filozofskim mišljenjem se dogaja prodor skozi racionalnost, ki bi se hotela absolutizirati, *dogaja pa se ta prodor z racionalnimi sredstvi.* Ta prodor prehaja razum, ne da bi razum izgubil. V njem doseženi miselni medij se v nasprotju z razumom imenuje tudi um.« (Vse podčrtal U. I.) (Philosophie und Welt, str. 367, 369, 370, 371, 372.)

Antinomija tega mišljenja je torej vpogled v zahtevo po nemogočem in vztrajanje v nji, zavestno rušenje vsake svoje posesti. Čeprav je med razumom in umom prepad razlike, sta prav v tej razliki neločljiva. »Znanost je predmetno, prisiljujoče spoznanje za razum, filozofija je samorazsvetlitev uma. Oboje je v tej različnosti neločljivo. Znanost brez filozofije izgubi temelj. Filozofija potrebuje ob slehernem koraku razum in s tem znanost.« (Die Atombombe und die Zukunft des Menschen, str. 29.) Dialektika torej vodi mišljenje prek vsega svetnega, predmetnega, oprijemljivega, v popolno lebdenje niča — to je tedaj njen edini »rezultat«. Videli pa smo, da je za Jaspersa ta nič, ki smo ga prej imenovali odprt horizont nenehnega transcendiranja, nič le za občo zavest, za znanje, za razum; za um, za svobodo zgodovinske eksistence pa je ta nič vse. »To mišljenje ne spozna predmetov, temveč razsvetli in obenem doseže bit tistega, ki tako misli. Postavljeno v lebdenje z prekoračenjem vsakega bit fiksirajočega svetnega spoznanja (kot filozofska orientacija v svetu) apelira na svojo svobodo (kot razsvetlitev eksistence) in ustvarja prostor svojega brezpogojnega dejanja [unbedingten Tuns] v potrjevanje [Beschwören] transcendence (kot metafizike).« (Philosophie und Welt str. 320—321.)

Že uvodoma sem omenil, da je hkrati potrditev in zanikanje, hkrati da-in-ne, bistvena poteza Jaspersove dialektike kot filozofske metode. Po vsem, kar je bilo doslej rečeno o njegovi metodi, je tudi ta poteza postala določnejša. Mišljenje transcendence je nemišljenje; samo v predmetnem (in po njem) je nepredmetno; samo v razumu (in po njem) je um; samo v bivanju (in po njem) je eksistenca kot svoboda itd. Povsod je tu obenem pričujoča afirmacija in negacija. Ta da-in-ne ima še drug pomen: je afir-

macija slehernega predmeta kot relativnega in svetnega in obenem negacija slehernega predmeta, absolutiziranega v pravo bit transcendence. Dalje pomeni to še: zavestno iskanje vsaki trditvi protitrditve ter potrditev in zanikanje tega protislovja obenem. Ob vsem tem je kršenje pravil logičnega mišljenja očitno. Po Jaspersu to ni iracionalna metoda, ker se sleherni njen korak vrši v racionalnosti, kot racionalni akt. Zato tudi ni pristaš iracionalizma.

Dialektika ima torej pri Jaspersu več pomenov in vključuje tisto, kar je dialektika pomenila v dolgi zgodovini filozofije. Pri obravnavanju Jaspersove filozofske metode sem orisal predvsem tisto, kar mislim, da je njegov prispevek k dialektiki. »*Dialektika* ima zelo različen pomen. Samo eno ji je skupno, da so v nji nasprotja bistvenega pomena. Dialektika se imenuje logični tok skozi sinteze k rešitvam v sintezah. Dialektika se imenuje realno dogajanje v nasprotjih, ki se sprevračajo drugo v drugo, se združujejo, prinašajo novo. *Dialektika pa se imenuje tudi razpiranje [Aufreissen] nasprotij v antinomije brez rešitve, padec [Sturz] v nerešljivost, v protislovno, — se imenuje tudi speljevanje na meje, kjer se kaže bit absolutno raztrgana, kjer je moja prava bit verovanje in verovanje oprijemanje na videz absurdnega. Filozofsko verovanje ima v sebi strukture takšnih dialektik.* (Podčrtal U. I.)

Kot sta bit in nič neločljiva, oba v enem in se nato spet do skrajnosti odbijata, tako sta verovanje in neverovanje neločljiva in se tudi strastno odbijata.

Nasprotja bivanja, duha, sveta se združujejo v harmonično totalno vizijo, ta pa se spet prelomi po uporu eksistence zoper to neresnico.« (Der philosophisce Glaube, str. 21.) V zadnjih dveh odstavkih imamo »vsebinski« primer Jaspersove dialektike (hkrati da-in-ne). Po mnenju Jaspersa torej logika razuma oziroma formalna logika ni in ne more biti merilo v filozofiji. Vse, kar moremo doseči ob vodilu razumske logike, so le končne, posebne stvari in naše poznanje teh stvari. Eksistenca in transcendenca nista v tem načinu biti. Logično mišljenje pa ju razruši. Zato se mišljenje (bolje ne-mišljenje) eksistence in transcendence s stališča logike kaže kot krog in tavtologija, protislovje pa onemogoča sam obstoj teh »misli«; preostane samo nič.

Filozofija pa mora po Jaspersu ponovno potrditi in uveljaviti svoje zgodovinsko bistvo v enotnosti svojega »predmeta«, metode in naloge, uveljaviti tisto, kar se je že v stari Grčiji zdelo nepoučenim ljudem prazno blebetanje — kot pravi Platon v svojem »Parmenidu« — in kar je še danes prazno blebetanje — nič — za razum in predmetno zavest. »Napni svoje sile in se, dokler si še mlad, bolj uri v tisti sposobnosti, ki jo imajo za nekoristno in ki jo navadni ljudje imenujejo blebetanje, — kajti če tega ne boš delal, se ti bo resnica izmaknila.« (Platon: Parmenid 135 D.) To je dialektika transcendirajočega mišljenja (ne-mišljenja), ki dobiva svojo vsebino kot odmev iz eksistence. »Transcendirajoče mišljenje, ki bi si hotelo zagotoviti bit transcendence, hoče kot mišljenje izvajati ne-mišljenje. Drži se v tej dialektiki, dokler je resnično in se niti brez-

miselno ne izgubi v golem občutku neke biti, niti biti trascendence ne potegne v imanenco nečesa mišljenega. To je vedno obnavljajoče se samosprevračanje mišljenja v nemožnost mišljenja (Nihtdenkenkönnen), ne le transcendiranje nečesa mišljenega k ne-mišljenemu, temveč v tem odpravljajoče se mišljenje samo: neko nemišljenje, ki razsvetljuje s tem, da ne misli Nekaj in ne misli Nič. Ta sama sebe uničujoča dialektika je specifično mišljenje, ki mi nič ne pove, dokler sta mi samó predmetnost in zornost pogoja nekega pomena, bistveno pa je za razsvetlitev moje filozofske zavesti o biti.« (Phil. III, str. 39.) To metodo filozofiranja v celoti, to dialektiko filozofske misli, to pot filozofske resnice imenuje Jaspers *um*. Realizacija uma je začetek in konec filozofiranja, je njegov medij in naloga. Temeljna poteza uma je hotenje edinstva, tistega, v čemer je vsa resnica. Ta resnica edinstva postane iz svoje največje oddaljenosti za nas navzoča v umu in po njem, vendar ne kot naša last in znanje, temveč kot neomejena odprtost. »Pot, ki se ne ustavi niti pred izjemo niti pred avtoriteto temveč v njo prodira — ta pot filozofske resnice — se imenuje um. ... Vedeti in izvajati to, kar je um, je prava filozofska naloga od nekdaj in za vedno.« (Existenzphil. str. 47, 48.) Naj navedem še nekaj Jaspersovih odlomkov, ki formalno spominjajo na dialektiko Platonovega »Parmenida« in *imajo v izvajanju videz* nesmiselnega, praznega in nekoristnega blebetanja. »*Metode* transcendiranja s kategorijami prek teh kategorij so naslednje: Neko posamezno kategorijo *absolutiziramo*, vsakič za trenutek predmetno mislimo v nji transcendenco (npr. nujnost biti). S tem je mogoče formulirati prvo dialektiko tega mišljenja: katero že koli kategorijo v mišljenju transcendence uporabimo, je *kot določna kategorija neuporabna, kot táko, ki zgublja določnost, pa je končno ni več mogoče misliti.*

Druga dialektika je tale: Ker je kategorija kot objektivno mišljena, ostaja določna katogerija, in ker je kot taka samo neresnična absolutizacija [ki smo jo za trenutek absolutizirali — Op. U. I.], mora zadobiti podobo, v kateri notranje *protislovje* rečeno zopet odpravi (npr. nič je bit), ali ga uniči tavtologija (npr. resnično je resnično). Protislovje dobimo s tem, da nasprotne kategorije postavimo kot identične (coincidentia oppoziterum). Tavtologijo določa v eni kategoriji s prav to kategorijo izražena transcendenca, tako da postane posebnost te kategorije samo še videz [Erscheinung] in preostane identiteta biti s samo seboj.

Tretja dialektika napravi *kategorije*, ki imajo vse svojo določnost v relaciji na druge, po obliki *brezpogojne*, tako da *postanejo* določene same po sebi. Nanašajo se nase, namesto da bi se na druge, postanejo s tem pravzaprav nesmiselne, spregovorijo pa za transcendirajoče mišljenje, ker so izraz za mišljenje ne-mišljenja (npr. vzrok samega sebe [causa sui]), bit biti).« (Phil. III, str. 40—41.) Za Jaspersa torej nobena filozofija, kolikor je filozofija, ne more pretendirati na znanstvenost; nobena filozofija ne more biti znanstvena v tem pomenu, da bi bile njene trditve in sploh njene misli obče veljavne in da bi same po sebi izsilile potrditev pri drugih ljudeh, podobno kot to velja za znanstvene ugotovitve. Filozofija je dostopna v komunikaciji med zgodovinskimi eksi-

stencami, ki prav v tej komunikaciji prihajajo do svoje samobitnosti in svobode v medsebojnem nesovražnem boju; znanost pa je sámo po sebi prisiljujoče znanje za razum in občo predmetno zavest. Vsa ta — za razum nična — dialektika torej ima — če sploh kje — pomen v komunikaciji med eksistencami. Posebno izrazite primere izvajanja opisane dialektike lahko najdemo v tretji knjigi Jaspersove »Filozofije«: — dialektika bit-nič, eno-moštvo, forma-materija, smisel-nesmisel, časovnost-večnost, dejansko-nedejansko; dalje dialektika transcendiranje prostora, substance, življenja, zavesti itd.

Jaspers kot filozof eksistence, je videl v filozofiji več »nalog« in pomenov. Da bi jih mogli razumeti v njihovi enotnosti, moramo videti v vseh teh »nalogah« eno samo nalogo, ki ima več vidikov, več dimenzij. Da bi se mogli v tej večdimenzionalnosti nekako znajti, je treba poiskati jedro te edine naloge filozofiranja. Po Jaspersu je ta edina, vse druge vključujoča naloga filozofije: *Razsvetlitev eksistence kot zgodovinske samobitnosti svobode v komunikaciji in doseganje lastne eksistence ter samobitnosti slehernega človeka skozi njegovo lastno filozofiranje v komunikaciji z dano razsvetlitvijo* (in seveda predvsem tudi v komunikaciji z drugimi eksistencami). V tej komunikaciji, ki mora biti realizirana v lastnem filozofiranju in lastni samobitnosti slehernega, brez katere ni mogoče pojasniti, za kaj v filozofiji pravzaprav gre, je — po mnenju Jaspersa — premagana tudi gola kontemplativna pozicija zgolj reflektiranja »o eksistenci«, »o komunikaciji«, »o transcendenci«, »o svobodi« itd.

Ko smo razpravljali o »predmetu« Jaspersove filozofije, smo govorili predvsem o *pravi biti transcendence vseobsežnega*. Ta omejitev »predmeta« Jaspersove filozofije je bila v dosedanjem razpravljanju smiselna le zaradi boljše preglednosti izvajanja. Sedaj je treba reči, da zadeva ta opredelitev »predmeta« le eno plat — *transcendenco*. Druga plat »predmeta« (če je ta slikovita primera »plati« sploh dopustna) Jaspersove filozofije pa je *eksistenca* v odnosu do transcendence. Prav po tem je Jaspersova filozofija tudi dobila ime filozofija eksistence, čeprav Jaspers sam pri tem ni mislil česa posebno novega. »Toda govoril sem tudi o ‚filozofiji eksistence' (‚Existenzphilosophie'), in sicer v smislu teh predavanj, po katerem je bila ‚eksistenca za ta trenutek značilna beseda' te filozofije, sáma filozofija pa samó neka oblika ene, prastare filozofije. Čeprav sem to besedo sprejel kot naslov teh predavanj, sem se želel temu geslu izogniti. Takrat še ni zavajalo v zmoto. Ni še bilo Sartrovega eksistencializma, ki si je podvrgel svet. Ta je izšel iz neke tuje filozofske miselnosti. Še je bilo mogoče zadeti s to besedo nekaj popolnoma drugega.« (Existenzphil. str. 87.) Jaspers se torej upira zoper tako razporeditev svoje filozofije, ker ni imel nikoli namena, da bi mu bila razsvetlitev eksistence edina téma filozofije. »Razsvetlitev eksistence je bil neizogibno potreben moment celote, ne pa celota sama. [Phil. I, Nachwort (1955), str. XXIII.] Spreminjanje razsvetlitve eksistence v »eksistencializem« ima Jaspers za izrodek. Sam pravi, da je bil presenečen, ko je videl uresničenje tega v povojni Franciji. »Ta eksistencializem je postal

s pomočjo literarnega javnega mnenja fantom neke skupne moderne filozofije, ki je dobila to ime.« [Phil. I, Nachwort (1955), str. XXIII.]

Kako je Jaspers opredelil eksistenco? Eksistenca ni nikakršno bistvo človeka, ki bi bilo ontološko določljivo, ali kakor koli predmetno dostopno za občo zavest, razum ali znanost, temveč je človekova možnost, ki se realizira le v komunikaciji, je *človekova naloga*. Eksistenca je v vsaki svoji zgodovinski uresničitvi izjemna, saj zgodovinskost vključuje izjemnost. »Izjema ni le redek mejni dogodek — v skrajnih in pretresljivih podobah, kot Sokrat — temveč povsod-pričujočnost možne eksistence. Kajti zgodovinskost kot taka vključuje izjemnost, ki postane v občem nerazrešljivo [nerazlično] eno.« Existenzphil. str. 39.) Za občo zavest in spoznanje, in vsako spoznanje kot tako je za Jaspersa vedno obče, ostaja torej eksistenca kot zgodovinska samobitnost (izjema) nedostopna, ker se v nji stopi v brezrazličnost. Glede dostopnosti eksistence znanju in obči zavesti, znanstveni raziskavi in sploh predmetni zavesti, velja vse, kar je bilo rečeno glede transcendence. Za znanje je eksistenca neulovljiva in neopredeljiva, je svoboda, ki je v območju svetnega bivanja in znanstvene orientacije v svetu nikjer ni mogoče najti. Ker je eksistenca znanju nedostopna prav tako kot transcendenca in ker eksistenca *je* le v svojem odnosu do transcendence, spadata v svoji odnosnosti skupaj, in prav v tej odnosnosti sta »predmet« filozofije. »Eksistenca *je*, kar nikoli ne postane objekt; *izvir*, iz katerega mislim in delujem, o čemer govorim v miselnih zaporedjih, ki ničesar ne spoznavajo; eksistenca je, kar je v odnosu *do sebe in v tem do svoje transcendence*. Toda ali more to biti, kar naj bi ne bilo dejansko kot objekt med objekti? Očitno ne more biti ‚jaz sem', ki bi bil oprejemljiv kot empirično bivanje, kot zavest sploh, kot dojemljivost, ali tisto, kar dobimo s sklepanjem.« (Phil. I, str. 15.) Ker torej ne gre za *spoznanje eksistence*, moremo govoriti le o filozofski *razsvetlitvi* eksistence. Ker je človek možna eksistenca, Jaspers često poudarja, da tudi človeka ne moremo spoznati v celoti. Človek je vedno več, kot more vedeti o sebi. Vsako spoznanje človeka, ki bi se hotelo absolutizirati kot spoznanje človeka v celoti, bi uničilo njegovo zgodovinsko samobitno svobodo. Vse teorije o človeku in vsa spoznanja o njem so potrebna in smiselna, dokler se ne absolutizirajo. Čim jasnejša so ta spoznanja, tem jasnejše je, da v njih človek v celoti ni ulovljiv. To velja tako za človeka nasploh kakor za posameznika.

Ker eksistence ne moremo spoznati, zato to tudi ni pojem; to velja prav tako tudi za transcendenco. Ko bi namreč bila eksistenca pojem, bi bilo mogoče to, kar ta beseda pomeni, definirati kot vsako vsebino pojma; v tem primeru bi bilo to že znanje nečesa določnega, predmetnega. »Pravimo: eksistenca, govorimo o biti te resničnosti. ‚Eksistenca' pa ni pojem, temveč kazalec [Zeiger], ki kaže na nekaj ‚onstran vse predmetnosti'.« (Phil. I, str. 26.) Filozofiranje se s tem kazalcem poglablja v eksistenco in si jo tako razsvetljuje. To filozofirajoče poglabljanje pa ni zgolj opazujoče razumevanje, temveč lastna pričujočnost v tem, transcendiranje sebe kot empirične individualnosti k sebi kot pravi zgodovinski samobitnosti. Vse misli, ki jih je o tem transcendiranju mogoče sporočiti drugim,

temeljijo samo in izključno v tej posameznikovi možnosti. Zavest biti eksistence ni fenomen, ki bi bil dostopen opazovanju. Eksistenca zato ni ne objektiviteta ne subjektiviteta. Zunaj vsake razcepljenosti v subjekt in objekt je eksistenca vedno le za eksistenco v njuni komunikaciji. Eksistenca je bit, ki se zase odloča v času iz svoje večnosti. »Kar se v mitičnem izražanju imenuje duša in bog, v filozofskem jeziku eksistenca in transcendenca, to ni svet... Tukaj sledi temeljna filozofska odločitev vprašanja: *kaj je nasproti celokupnemu svetnemu bivanju?*

Bit, ki je — v pojavu bivanja — *ni*, temveč *more biti in naj bi bila* in zato časno odloča svojo večnost.

Ta bit sem jaz sam kot *eksistenca*. To sem, kolikor ne postanem sam sebi objekt.« (Phil. II, str. 1.) Čim bolj se veže človek samo na svet in objekte, tem bolj brezdomen se čuti v njem. Nevarnost, da bi mu popolnoma zapadel, raste. Zoper to zapadanje prihaja iz eksistence zahteva za odrešitev od sveta. Svet in eksistenca se dialektično ločujeta in se zopet družita.

Kakor ne more biti eksistenca ne predmet, ne objekt, ne subjekt, ne znanje ali pojem, tako je tudi kategorialno ni mogoče opredeliti. Vse, kar govorimo o eksistenci, morejo biti samo *znaki*, ki kažejo na nekaj, česar v svetu, znotraj svetne usmerjenosti in znanosti, nikjer ni. *Ti znaki eksistence ne kažejo ničesar predmetnega več in govorijo le mogoči eksistenci v njuni medsebojni komunikaciji*, za občo zavest oziroma razum pa so nični. *V tem je zajeta vsa filozofska razsvetlitev eksistence.* »Zato so, razen znakov svobode, ki ne zajemajo nobenih predmetov, tudi kategorije le inadekvatno uporabljive za eksistenco.« (Phil. II, str. 420.) Videli smo, da velja podobno tudi za transcendenco. Eksistenco je »opredelil« Jaspers kot svobodo, samobitnost, zgodovinskost, izjemnost, »izrazi« jo lahko tudi z besedami »jaz sam«, »jaz sem« itd. Toda zanj to sploh niso pojmovna določila ali lastnosti eksistence, temveč v bistvu sinonimni znaki. Če rečem svoboda, pomeni to eksistenco, če rečem samobitnost, pomeni isto. To je večdimenzionalnost istega.

Omenil sem, da je eksistenca vedno le za eksistenco v njuni komunikaciji. Tega si — po Jaspersu — ne moremo zamisliti kot dve ločeni že obstoječi eksistenci, ki nato stopita v komunikacijo kot dve posebni substanci, temveč tako, *da eksistenci šele v komunikaciji dosegata svojo samobitnost* in zgodovinskost, se šele v nji realizirata kot eksistenci. Zato je komunikacija neizogiben pogoj sleherne zgodovinske samobitnosti eksistence in zaradi tega naloga filozofiranja, uma.

»Um je brezmejna volja do komunikacije. ... Komunikacija v sleherni obliki tako pripada človeku v temelju njegovega bistva, da mora biti vsak čas mogoča in ne moremo nikoli vedeti, od kod bo še prišla. Brezmejna komunikacija ni program, temveč vseobsežna bistvena volja filozofskega verovanja — šele v tem so v posebnostih utemeljeni namen in metode komunikacije na vseh njenih stopnjah. Brezmejna pripravljenost za komunikacijo ni posledica kakega znanja, temveč odločitev za pot v človečnost. Misel komunikacije ni utopija, temveč verovanje. Za vsakogar je vprašanje, ali k temu teži in ali v to veruje, ne kot v kaj onstranskega,

temveč v nekaj popolnoma tostranskega-sedanjega: v našo lastno človeško možnost medsebojnega življenja, medsebojnega govorjenja in nahajanja resnice v tej medsebojnosti in dosezanja svoje samobitnosti šele po tej poti. V današnji nuji pojmujemo komunikacijo kot temeljno zahtevo do nas samih. Razsvetlitev komunikacije iz njenih mnogoterih izvirov v načinih vseobsežnega je glavna téma filozofiranja. Približevati komunikacijo v vseh njenih zmožnostih uresničevanja je dnevna naloga filozofskega življenja.« (Der Phil. Glaube, str. 130.) Iz vsega, kar je bilo doslej rečeno o eksistenci, sledi, da je eksistenca za znanje in občo zavest nična. Filozofiranje jo more le razsvetliti — iz eksistence za drugo eksistenco — s svojo dialektiko, z uporabo znakov in šifer, ki jih more dešifrirati le eksistenca in to vsaka po svoje. To, kar je izrečeno o eksistenci, ima obliko splošnega (pojmi, predmetne vsebine, znaki, šifre itd.). Razsvetlitev eksistence, ki se tako izvaja, pa od te *posebne* svojevrstne oblike splošnega gleda na onos do eksistence. »V izrekanju splošnega kot obliki eksistencorazsvetljujočega mišljenja se možna eksistenca obrača sama nase in na druge, da bi v obeh prišla k sebi. ... Kajti eksistenco razsvetljujoče mišljenje ima dve strani, od katerih je ena sama zase neresnična (to, kar je zgolj splošno), druga sama zase nemogoča (nema eksistenca); ... To je neko mišljenje, v katerem *kot da udarjata dve krili*, in ki se posreči le, če zares obe udarjata — možna eksistenca in mišljenje splošnega. ... [V razsvetlitvi] kot filozofiranju, katerega krili sta, se srečujeta *to splošno in jaz sam*.« (Phil. II, str. 11.) V tem je orisana tudi vsa metoda kot posebna pot razsvetlitve eksistence. Kaj pomeni to svojevrstno *splošno*? Vemo že, da ima pri Jaspersu predmetno znanje — znanost npr. — obliko splošnosti. Sámo po sebi ima prisiljujoč značaj za razum in občo zavest. Takega značaja so npr. matematična spoznanja, pa tudi druga znanstvena spoznanja. Mogli bi torej reči, da je to *razumska splošnost*. Ko pa smo govorili o oni splošnosti kot enem krilu razsvetlitve eksistence, ni šlo za to razumsko splošnost. Jaspers govori še o neki drugi splošnosti, ki je v okviru svetno usmerjenega znanja nemogoča. »Drugačen je poslednji in pravi način govorjenja, ki razsvetljuje eksistenco s *splošnim*, ki ga v svetno orientiranem znanju *sploh ne more biti*. Kategorije tega splošnega so brez moči za določanje novih predmetov, so zato zgolj znaki [bloße *signa*]. Ta splošnost sploh ne obstoji kot ločena [losgelöste] splošnost. Tako npr. »ni« [Es »gibt« z. B. keine ...] eksistence, samobitnosti, svobode, eksistencialne komunikacije, zgodovinskosti, brezpogojnih dejanj, absolutne zavesti. Denaturirane v predmet znanja o človeškem bivanju pomenijo te besede nekaj vseskozi drugega, kar nas samo bega, ker je označeno z eksistencielnimi znaki. Skozi znake govori razsvetlitev eksistence ... V teh splošnih znakih je torej zadeta svoboda kot aktivnost tiste biti, katere bit je odvisna od nje same.« (Phil. II, str. 15.) To je torej *specifično splošno*, ki je imenovano *znak*, pa tudi *kazalec*, in ima za razsvetlitev eksistence podoben značaj, kot ga ima tisto, kar imenuje Jaspers šifra transcendence za razsvetlitev te transcendence. Druge metode razsvetlitve eksistence so zelo podobne metodam razsvetlitve transcendence. Gre pač za dialektiko uma oziroma za dialektičnost uma samega v trans-

cendiranju od svetnega in razumskega k transcendentni odnosnosti eksistence in transcendence.

Omenil sem, da je za Jaspersa edina in vse druge zajemajoča naloga filozofije: *razsvetlitev* eksistence kot zgodovinske samobitnosti svobode v komunikaciji in *doseganje lastne eksistence* ter samobitnosti slehernega človeka skozi njegovo *lastno filozofiranje* v komunikaciji z dano razsvetlitvijo (kar pomeni: z Jaspersovimi spisi in po njih v komunikaciji z Jaspersom kot samobitno zgodovinsko eksistenco), kakor tudi v neposredni komunikaciji z drugimi eksistencami. V tej opredelitvi gre na videz za dve stvari. Zdi se namreč, kot da je filozofska *razsvetlitev eksistence* eno, *doseganje svoje eksistence* skozi lastno filozofiranje vsakega posameznika pa drugo. Po tem videzu je bilo tisto, kar je Jaspers pisal, zgolj filozofska razsvetlitev eksistence v obliki prej omenjenega specifično splošnega (znakov), nekakšna »abstrakcija«, ki bi *kot taka* imela kakšen pomen. Videli pa smo, da je to specifično splošno sámo zase le *eno sámo krilo* in v tej ločenosti popolnoma nično brez drugega krila; da so to le *znaki* eksistence za drugo eksistenco v njuni *komunikaciji* — saj šele iz tega sploh moremo govoriti o razsvetlitvi eksistence. Brez tega so znaki nični, ne pomenijo absolutno nič. Zato je dvojnost v opredelitvi le navidezna in prav zato ni mogoče govoriti o zgolj abstraktno reflektirajoči poziciji tega filozofiranja. Ob tem se moremo ponovno spomniti na to, kar so filozofi večkrat pudarjali, da filozofija ne more ničesar dati, temveč more le opozoriti, pokazati, spominjati itd. To omenja že Platon: »Tako moramo misliti o njih, če je res, da izobrazba in vzgoja nista to, kar mnogi učitelji v svojih pripovedih trdijo, da sta. Trdijo namreč, da morejo v dušo vsaditi znanje, čeprav ga duša nima, kot bi mogli v slepe oči vsaditi vid.« (Platon: Država VII, 518. IV).

Po Jaspersovem pojmovanju je smisel in *vloga* filozofije to, da bi človek dosegel sam sebe, svojo samobitnost, enkratnost in zgodovinskost, da bi človek v tem in po tem sebe sprostil vsake dokončne vezanosti na karkoli in po čemerkoli v svetni usmerjenosti zaradi svoje vezanosti na transcendenco, od koder in v čemer ima kot človek svojo mero. To pa navsezadnje pomeni: postajati šele pravi človek. »Upamo si trditi: Filozofija ne more prenehati, dokler živijo ljudje, filozofija drži pokonci zahtevo: osmisliti življenje preko vseh smotrov v svetu, — prinašati na dan smisel, ki obsega vse te smotre, — ta smisel tako rekoč življenju navkljub v sedanjosti uresničevati in izpolnjevati, z lastno navzočnostjo obenem služiti prihodnosti, nikoli človeka sploh ali posameznega človeka ponižati do golega sredstva. Trajna naloga filozofiranja je: postati pravi človek s tem, da se zavemo biti; ... Vedno je cilj pridobiti neodvisnost človeka kot posameznika. Pridobi si jo v odnosu do prave biti. Pridobi si neodvisnost od vsega, kar se dogaja v svetu, po globini svoje vezanosti na transcendenco. Kar je Laotse zapopadel v Tao, Sokrat v božjem naročilu in znanju, Jeremija z Jahvetom, ki se mu je razodel; kar so vedeli Boethius, Bruno, Spinoza: bilo je tisto, kar jih je naredilo neodvisne. Te filozofske neodvisnosti ne smemo zamenjati ne z libertinizmom suverene samovolje, ne z vitalno silo, ki kljubuje smrti.« (K. Jaspers: Die ge-

genwärtigen Aufgaben der philosophischen Forschungen, »Universitas« 1954, str. 113—114.) »Je tedaj naš predlog: uganjajte filozofijo, študirajte filozofijo? ... Nikakor. Zahteva pa je: Gibljite se v filozofiranju, ki je aktivno v človeku kot človeku! ... Akademska filozofija, ki trka na svojo znanstvenost, ne zmore prav ničesar v realiteti našega sedanjega bivanja ... Kdor filozofira, se ne obrača le na razum, temveč z uporabo tega po znanosti maksimalno razvitega razuma na človeka samega. ... Filozofija kot taka ne prinaša predlogov, načrtov in programov, temveč mora buditi notranje razpoloženje [Verfassung], iz katerega imajo te oprijemljive smotrnosti svoj obvladujoči pomen.« Die Atombombe und die Zukunf des Menschen, str. 289.) To človek doseže samo tako, da v komunikaciji pride do samobitnosti svoje eksistence.

Zanimivo je, da Jaspers tudi politično mišljenje šteje za lastno človeku kot človeku, ne le za to posebej izšolanim specialistom. »Politično in filozofsko mišljenje, ki pripada slehernemu človeku, je lastno človeku kot človeku in ne sme pri nikomer manjkati ... Ni vsak človek vsepovsod izkušen, ni vsak fizik. Vsakdo pa je kot človek v osnovi soudeležen v politiki in filozofiji, upravičeno postavlja zahtevo, da mora biti tu prepričan, ne pa, da bi smel le sprejemati avtoritativna sporočila.« (Die Atomb. u. d. Zukunft des Menschen, str. 265.). Jaspers je prepričan, da ima in mora imeti sleherna filozofija politične posledice. »Filozofija ni brez političnih posledic. Čudil sem se, ko sem v celotni zgodovini filozofije videl to povezanost, ki je tako očitna. Nobena velika filozofija ni brez političnega mišljenja, tudi ne filozofija velikih metafizikov, še celo Spinozova ne, ta je celo prišel do aktivnega duhovnega sodelovanja. Od Platona do Kanta in Hegla in do Kiekegaarda in Nietzscheja gre velika politika filozofov. Kaj neka filozofija je, kaže v svoji politični obliki. To ni nič obrobnega, temveč ima centralni pomen. Ni naključje, da sta nacionalsocializem in boljševizem videla v filozofiji svojega smrtnega sovražnika.« (Philosophie und Welt, str. 365—366.) Ta zamisel je popolnoma v skladu z Jaspersovo filozofsko mislijo. Vendar Jaspers ne misli, da naj bi folozofija učinkovala v političnem življenju z dajanjem kakih predlogov, rešitev, generalnih družbenih projektov in podobnega, to bi jo ponižalo v golo sredstvo in jo postavilo med znanosti kot posebno znanost. Pomen filozofije v politiki se uresničuje popolnoma drugače.

Filozofirajoči človek dosega svojo samobitnost in *neodvisnost* nasproti slehernemu dozdevnemu totalnemu znanju, nasproti sleherni absolutizaciji česarkoli svetnega. Vsak posameznik se v tem zave, da more biti nasproti vsemu temu še vedno on sam, in da preneha biti človek, če v svoji notranji dejavnosti ne prebuja zavesti o svoji človeškosti. Zoper vsako obliko zanikanja filozofije, posebno tisto, ki si sama nadeva preobleko filozofije, je Jaspers prepričan o neizmernem pomenu filozofije za človeka kot človeka. Njen pomen vidi v možnosti prihajanja slehernega človeka *posameznika* do svoje *eksistence*, samobitnosti in svobode, v tisto dimenzijo, kjer gre temu človeku zares, dimenzijo, iz katere človek šele zmore videti tudi vsako drugo dejavnost. »Eksistenca je ena izmed besed za dejanskost [Wirklicheit], ki ji je dajal poudarek Kierkegaard: vse bistveno

dejansko [wesentlich Wirkliche] je zame samó po tem, da jaz sam sem«. (Existenzphil. str. 1.) V duhovni situaciji našega časa, ki so jo orisali Kierkegaard, Nietzsche, Pascal in Dostojevski, si z akademsko, v razne probleme in discipline razbito znanstveno filozofijo, ki se uveljavlja na raznih kongresih in simpozijih, ne moremo kaj prida pomagati. Vendar za Jaspersa to delo ni nepotrebno ali nesmiselno. Nasprotno, mnenja je, da je tudi to ena izmed nalog filozofije, če je končni cilj vsega tega doseganje človekove neodvisnosti. »V vsakem času in tudi danes je treba opravljati strokovno-filozofsko delo: razvijanja kategorij in metod, strukturiranja našega osnovnega znanja, — orientacije v kozmosu znanosti. — prisvajanja filozofsko-historičnega, urjenja spekulativnega mišljenja v metafiziki, razsvetljujočega mišljenja v filozofiji eksistence. V vsakem času je cilj pridobiti neodvisnost človeka kot posameznika.« (Die gegenwärtigen Aufgaben der phil. Forschungen, »Universitas«, 1954, str. 113—114.)

Kakorkoli bi vprašali po nalogi in pomenu, ki ju Jaspers vidi v filozofiji, vedno nam postavlja v ospredje predvsem človeka posameznika, ki v komunikaciji in prek filozofske razsvetlitve eksistence in svoje dejavnosti *postaja* samobitna, svobodna eksistenca v odnosu do transcendence. Vse druge naloge filozofije, kot so: uresničevanje in uveljavljanje uma nasproti golemu razumu v naši današnji duhovni situaciji, razstveljevanju pomena vseh znanosti in vsega človeškega bivanja, razjasnitev odnosa med filozofijo in znanostmi, boj zoper vse oblike lažne filozofije, boj zoper vsako priznoverje in uradno religijo in za filozofsko verovanje v um, komunikacijo, eksistenco, transcendenco itd., iskanje izvirov filozofiranja in še druge, že prej omenjene; vse te posebne in pomembne naloge filozofije imajo svoj pomen samo, če so zaobjete v eni in edini pravi »nalogi« filozofije, o kateri smo govorili doslej. Če pa je dosezanje samobitnosti svoje eksistence v komunikaciji in filozofirajoči razsvetlitvi eksistence za eksistenco edina, vse druge naloge obsegajoča »naloga« filozofije in filozofiranja, ki jo pojmuje Jaspers tudi kot pot v pristno človeškost, nas to spominja na tisto, kar je razumel Platon s svojo *paideía*, ki jo je upodobil hkrati z upodobitvijo resnice v svoji znani prispodobi votline. (Platon: Država VII, 514—519, posebno 518 VI.) Človek, prehajajoč vse stopnje resnice od temè in senc na dnu votline do zagledanja tiste luči, ki omogoča *vse, kar je*, in ki jo Platon imenuje *to agathón idéa* (ideja dobra), se v tem prehodu sam menja in postaja »drugi«. Ta »drugi« pa pomeni: šele zares pravi človek. To »dogajanje« zato ni le nekakšno golo, ločeno spoznavanje neke resnice, temveč hkrati v tem in po tem učlovečevanje. To je najglobljі pomen filozofije in filozofiranja. Platonova *paideía*, ali pa Jaspersovo dosezanje eksistence v njeni odnosnosti do transcendence, ne pomeni tistega, kar običajno mislimo z besedo vzgoja in samovzgoja, temveč ima mnogo globljі pomen — kot tisto, kar vsako tako vzgojo šele omogoča. Z opozarjanjem na »sorodnost« Jaspersove filozofske misli z velikimi misleci iz zgodovine skušam pokazati pristno notranjo povezanost in zgodovinskost Jaspersove misli.

Ker ima *človek kot eksistenca* po Jaspersu svojo brezpogojno *mero* v odnosu do transcendence (Glej Einführung in die Phil.) in ker je eksi-

stenca zgodovinska svoboda, zato v Jaspersovi filozofiji ni mogoča posebna občeveljavna etika, ki bi vsebovala taka ali drugačna, za vse obvezna napotila, pravila, omejitve ali kak kategorični imperativ. V okviru Jaspersove filozofije sploh ne more biti govora o kakih konkretnih napotkih za posameznikovo delovanje in tudi ne za delovanje skupnosti posameznikov, družbe. Vsako tako pravilo bi namreč spodbijalo samobitnost svobode. Človek kot človek mora v situaciji samoodgovorno in situaciji ustrezno odločati in delovati ter v skladu s tem tudi nositi odgovornost. To pa ne bi bilo mogoče, če bi imel za to delovanje in odločanje že izdelane kake norme, klišeje ali podobno. Vendar etika ni nemogoča le zaradi tega premisleka o odgovornosti, temveč ni mogoča že iz pojmovanja človeka kot možne eksistence. Kljub tej brez-etičnosti Jaspersove filozofije pa človeško odločanje in delovanje ne sledi iz samovolje ali egocentrizma. Svojo neprenosljivo in enkratno brez-pogojno *mero* odločanja in delovanja nahaja sleherni človek kot on sam, kot eksistenca le v odnosu do transcendence. Tu izvirajo njegova brez-pogojna (Unbedingte) dejanja in odločitve. Brez te mere ostaja človek v absolutni breztemeljnosti svoje samovolje, ki mu postaja zakon; človek zapade v absolutni nihilizem. Onemogoči si komunikacijo in s tem možnost uresničevanja svoje eksistence. Izgublja osnovno človeško dimenzijo, ostaja le še kot golo bivanje, ki je podobno živalskemu. To je ena skrajnost. Druga možnost za človeka, ki ni našel svoje mere v transcendenci, pa je, da prevzame splošno veljavna pravila ravnanja, klišeje, po katerih se ravna, in se vse bolj izgublja v brezosebnosti. V tem prav tako ne more biti samobitna, samoodgovorna svobodna eksistenca, temveč osiromašeno, nesamostojno bivanje kot rezultat bega pred odgovornostjo ali pa nesposobnostjo, da bi dosegel samobitnost. Nobena opravičila s takimi ali drugačnimi vzroki ga ne odvežejo krivde, ki jo topo čuti. Iz tega sledi, da je vsaka občeveljavna etika, pa naj bo še tako vzvišena in veličastna, popolnoma nemogoča prav zato, ker je za samobitno zgodovinsko eksistenco in svobodo nesprejemljiva in jo podira. Tudi dosezanje eksistence v komunikaciji kot naloga filozofiranja in uresničevanja človekove možnosti ni mišljena kot kak katerogični imperativ, kot taka zahteva, temveč je eksistenci sami tako lastna, kot je očesu lastna svetloba. Očesu svetloba ni zahteva, temveč njegov medij in izvirni pogoj — samo v nji je oko mogoče. Tako tudi eksistenca v komunikaciji. Komunikacija pa je na prav tak način lastna človeku. Tam, kjer je človek, je komunikacija in možna eksistenca. Samo žival je absolutno brez nje. S tem pa spet ni rečeno, da etike ne bi smelo biti. Nasprotno: etika je celó potrebna, prav je, da postavlja svoje norme in najstvo. Toda za eksistenco je vse to neobvezno. Te norme pa *morejo postati* za eksistenco obvezne le v *njeni* odločitvi, če so v sozvočju z *njeno* izvirno mero. Etične norme in najstva torej omogočajo in olajšujejo eksistenci orientacijo v njenem »etičnem prostoru«. (Glede te problematike glej Phil. II, str. 354—362; posebno na strani 362 — *6. Možnost filozofske etike;* dalje Phil. III, str. 229, 3.)

Kot v Jaspersovi filozofiji ni mogoča etika, tako tudi ontologija ni mogoča. Možnost ontologije bi namreč terjala možnost *spoznanja* eksi-

stence in transcendence. Ker pa moremo eksistenco in transcendenco le *razsvetliti*, ne spoznati, zato ontološko spoznanje (kot *znanje* prave biti) ni mogoče. Videli smo že, da je vsa ta razsvetlitev pojmovana le kot *apel* na eksistenco, znak ali šifra zanjo, ne spoznanje. »Če bi vodila razsvetlitev eksistence skozi ontološke izjave o eksistenci k kaki *novi objektiviteti* subjektivnega, bi bilo takšno otrpnjenje apelirajočega mišljenja orodje *zlorabe*, v svojem spoznavnem pomenu pa nično. ... Vsak stavek razsvetlitve eksistence, ki ni vzet kot apel, temveč kot *izjava o biti [Seinsaussage]*, kar je le po svoji neposredni obliki, je skušnjava take zlorabe. Če odvzamemo apel, ki je v zahtevi po spremenitvi, postane možno *uporabnostno* govorjenje z znaki razsvetlitve eksistence, kot da nekaj je ali da ni táko. Enak pomen bi imel izpeljan nauk, pa tudi že zarodek ontologije eksistence [Existenzontologie]. Iz tega nastaja specifična sofistika, ki spremlja vso filozofijo eksistence. V na videz največji bližini do pravega je najgloblji padec.« (Phil. II, str. 432—434). Še določneje govori Jaspers o tem v tretji knjigi svoje »Folozofije«, kjer med drugim pravi: »Ontologija mora razpasti. Kajti vednost o bivanju je omejena na svetno usmerjenost, predmetna vrednost sploh pa je omejena na miselna določila kakega kategorialnega nauka; vednost v razsvetlitvi eksistence ima svoje bistvo v apelu na svobodo, ne v posesti kakega rezultata; vednost o transcendenci je kot kontemplativno poglabljanje v nestalen in mnogoznačen šifropis ...« (Gelj Phil. III, str. 160: 2. *Nemožnost ontologije za nas.*) Če jemljemo zgodovinske ontološke postavke kot spoznanja in znanje, meni Jaspers, jih absolutiziramo in s tem zavajamo v zmoto. Te postavke moramo gledati le kot *šifre* in znake transcendence, ki so jih ustvarjali vsi veliki misleci v zgodovini filozofije. Te šifre imajo pomen le za eksistenco. Iz tega se odpira svojevrsten pogled na zgodovino filozofije, ki je premagal racionalistično-razsvetljensko pozicijo in vidi v vsej zgodovini filozofije edinstveno prizadevanje razsvetlitve prave bíti transcendence. Zato ne odklanja nobene zgodovinske filozofske koncepcije, kot da je zmota. Sprejema vse te koncepcije, vendar ne da bi jih odpravil kot gole momente svoje koncepcije.

Če se po vsem tem vprašamo, kakšna je *družbena* vloga filozofije v Jaspersovem folozofskem horizontu, potem je mogoče govoriti *le o njenem pomenu za človeka posameznika* in šele in samo skozi posameznika o njeni vlogi in pomenu za človeško medsebojnost odnosov na vseh ravneh. Filozofija mora — in samo to zmore — spreminjati človeka posameznika, in sicer ne iz vnanjosti, s tem se trudi običajna vzgoja in izobrazba, temveč od znotraj, iz njega samega. More biti soudeležena pri njegovem doseganju izvirne, lastne samobitne svobode kot zgodovinske eksistence, more mu pomagati, da bi se zavedel svoje svobode in samoodgovornosti, da bi našel svoja najosnovnejša vodila, ki ne morejo izhajati iz nobenih še tako dobrih svetovno usmerjenih smotrov. To je filozofirajočemu človeku (in vsak je po Jaspersu kot človek že filozofirajoč) mogoče le v prisvajanju celotnega zgodovinskega izročila in v komunikaciji, brez katere ni samobitnosti. Šele v realizaciji filozofije v tem duhu, v posameznih, po komunikaciji na vseh nivojih povezanih zgodovinskih eksistencah izpol-

njuje filozofija tisto, kar je vedno izpolnjevala. Zunaj tega je filozofija mrtva in neuporabna, ne daje nobenih rezultatov, ne pomeni ničesar. Vsa njena vloga raste iz vpogleda, da vsaka človeška prihodnost (v celoti ali v posameznostih) raste le iz delovanja in odločitev ljudi hic et nunc, to pa ni zgolj sedaj in tu, temveč zgodovinski, in *vsebuje* preteklost in prihodnost. Filozofija stoji prav v srcu tega dogajanja, v človeku posamezniku. S tem nikakor ni rečeno, da je družba vsota posameznikov — nasprotno — Jaspers trdi, da zunaj komunikacije ni samobitnosti eksistence kot zgodovinske svobode, trdi pa tudi, da brez eksistentnih posameznikov prav tako ni njihove medsebojnosti in družbe. Več kot to pa od filozofije, kot jo razume Jaspers, ni mogoče zahtevati. Tudi zahteva, naj bi filozofija dala človeku polnost oziroma celovitost, je po Jaspersu le prazna želja. Filozofija ne more človeku dati ničesar, česar ne bi že imel. Polnost in celovitost človekovega življenja prav gotovo ni kaka vsevednost v znanju (ki danes nepovrnljivo presega skrajne možnosti posameznika) pa tudi ne vsestranska sposobnost in izurjenost v vseh spretnostih (ki danes bolj kot kdaj absolutno presegajo posameznika in so zanj tudi v prihodnosti nedosegljive). Polnost človeka je mogoča samo kot zgodovinska eksistenca svobode in samobitnosti posameznika v komunikaciji.

S tem zaključujem obravnavanje *»predmeta«, metode in vloge* Jaspersove filozofije eksistence. Vse druge probleme in aspekte sem nujno moral omejiti ali opustiti, saj je bilo treba s to kratko razpravo nekako zaobseči skoraj ves zelo obsežni Jaspersov filozofski opus. Zato ta prikaz ne more veljati kot podoba celotne Jaspersove misli, temveč le kot osvetlitev enega — sicer za filozofijo bistvenega — »aspekta«.

Zapisek Jaspersu in njegovi misli

Karl Jaspers je sodobni nemški filozof. Rojen je bil leta 1883 in je bil profesor za filozofijo v Heidelbergu in Baslu. Začel je kot psihiater in njegova »Obča psihopatologija« (Allgemeine Psichopathologie) iz leta 1913 je pomemben prispevek k razvoju psihiatrije, medtem ko sta »Psihologija svetovnih nazorov« (Psychologie der Weltanschungen) iz leta 1919 ter »Strindberg in van Gogh« iz leta 1922 prehod k filozofiji. Leta 1932 je izdal svoje glavno filozofsko delo »Filozofija« v treh knjigah. Jaspers je bil izrazit nasprotnik nacizma; v času nacistične oblasti mu je bila onemogočena sleherna aktivnost. Po zadnji vojni je bil ves čas zelo aktiven kot profesor in kot mislec. Kot avtor mnogih tehtnih filozofskih del si je ustvaril v zahodnem svetu velik ugled. Poleg že omenjenih del so pomembna še naslednja njegova dela: Die geistige Situation der Zeit (1913), Vernunft und Existenz (1935), Nietzsche (1936), Descartes und die Philosophie (1937), Existenzphilosophie (1937), Die Schuldfrage (1946), Von der Wahrheit (1947), Der psilosophische Glaube (1948), Einführung in die Philosophie 1950), Die Atombombe und die Zukunft des Menschen (1958). Je še cela vrsta Jaspersovih del, njihov spisek bi bil preobsežen,

Da bi bila podoba tega misleca določnejša, se mi zdi potrebno na kratko orisati duhovno-filozofski zgodovinski okvir, v katerem Jaspers deluje, ter znotraj Jaspersove misli zastaviti nekaj vprašanj, na katera Jaspers ni dal zadovoljivega odgovora.

Če se npr. vprašamo, kdo je Jaspersov neposredni filozofski predhodnik, moramo odgovoriti, da takega pravzaprav ni, obenem pa vidimo osnovne misli večine velikih filozofov iz zgodovine filozofije na poseben način pričujoče v Jaspersovi filozofiji.

Naj samo bežno omenim nekatere. Tako je npr. B. Bošnjak ugotovil, da je Jaspers zelo veliko dobil pri Plotinu. Plotin govori o Enem kot prvem in nad vsem drugim. Eno je absolutno najvišje, celo nad bogom. Eno je absolutno, ni pa več dostopno racionalnosti, temveč le eksaktično. Pomen filozofije pa je videl Plotin v tem, da pripravi človeka za to eksaktično združitev z Enim, kar je za človeka višek izpolnitve in pomembno za vse njegovo žitje in bitje. Eno je torej za Plotina več kot karkoli in ne more biti to ali ono v svetu. To Plotinovo misel je mogoče skoraj v celoti najti pri Jaspersu. O sorodnostih med Platonovo in Jaspersovo mislijo sem že govoril. Tudi osnovno Kantovo zamisel stvari po sebi in pojava nahajamo zelo razločno spet pri Jaspersu. Pomen njegovega vseobsežnega je skoraj identičen s Kantovo stvarjo po sebi. V obeh primerih gre za nekaj transcendentnega, kar je v okviru svetne usmerjenosti bivanja načelno nedostopno. Jaspersu je bit transcendence dostopna le možni eksistenci, Kantu pa je bit stvari po sebi dana človeku kot moralnemu bitju v faktu svobode, ki v okviru sveta nikjer drugje nima mesta. Tudi Heglova dialektika je spet na neki način navzoča v Jaspersovi filozofski metodi, o tem sem že govoril. Posebno mesto v Jaspersovi filozofiji je našla Kierkegaardova misel o zgodovinski posamezni eksistenci kot edini realiteti človeka, ki ni le derivat ali pa kreatura česa občega, nadčloveškega. *Ta misel je tako rekoč jedro Jaspersove filozofije eksistence.*

Tako bi mogli iskati in še naprej naštevati podobne analogije; mislim, da to niso gole analogije, temveč so utemeljene v bistvu Jaspersove filozofije. Prav tako sem daleč od tega, da bi iskal kake »vplive« na Jaspersovo misel, ali pa celo sklepal, da je to le električna zmes. Jaspersova misel je nastajala nekako v letih 1920—1935 in se potem dopolnjevala do danes iz odpora zoper hladno akademsko »znanstveno« filozofijo, predvsem zoper novokantovstvo, neopozitivizem in tudi fenomenologijo. Nastajala je po Jaspersovih lastnih besedah kot poskus vrniti filozofijo v tisto dimenzijo, kjer je vedno že bila, pa je nekako zašla. Za Jaspersa ne moremo reči, da bi nadaljeval Husserlovo fenomenologijo, *Jaspers ni mislec fenomenološke šole.* Tudi njegova metoda ni fenomenološka, to smo že mogli videti. Sam na več mestih dokaj kritično omenja fenomenologijo. Fenomenološko metodo ima za pomembno v psihologiji in psihiatriji. Sam jo je uporabljal — pod Husserlovim vodstvom — v nekaterih svojih delih iz psihiatrije. V filozofiji pa se za fenomenologijo ni ogreval. Tako lahko vidimo, da Jaspers tudi med svojimi neposrednimi predhodniki nima nobenega očitnega zglednika, za katerim bi hodil. S tem je dejansko

izpričal svojo samobitnost, hkrati pa tudi zgodovinskost. Mogli bi torej reči, da je Jaspers svojo filozofijo tudi zares *živel* in s tem uresničil stari antični ideal.

Jaspersu često očitajo, da je teološki mislec, ker mnogo govori o bogu, verovanju, transcendenci itd.; saj je celo utemeljitelj filozofskega verovanja. Vendar je treba reči, da je Jaspers pod tem videzom, ki se kaže površnemu pogledu, če skušamo doumeti tisto, kar govori, tudi zelo *oster antiteološki mislec*. Njegovo filozofsko verovanje nima nič skupnega s teološko vero v kako razodetje in avtoriteto. Tistega, kar skuša Jaspers označiti z besedami »bog« in »transcendenca«, nikakor ne moremo površno zamenjati s teološkim in cerkvenim bogom in teološkim onstranstvom ali nebesi. Taka površna kritika ni smiselna, ker ne zadeva bistva. Če hočemo Jaspersa kritizirati v tej točki, ga moramo kritizirati v bistvu. Za plodno kritiko pa je potrebno dolgotrajnejše miselno delo. Ne gre torej za iskanje zmot ali »protislovij« v Jaspersovi filozofiji, temveč za postavljanje vprašanj tam, kjer na videz ni nič več vprašljivo.

Popolnoma dobro lahko nekako »razumemo«, kaj je hotel Jaspers povedati npr. z besedami »eksistenca« in »prava bit transcendence vseobsežnega«, ne sicer samo iz tistega, kar je povedal o tem, temveč predvsem iz tistega, kar prihaja tem praznim besedam nenehno naproti iz nas samih kot odmev naše biti. Eksistenco in transcendenco (bit) je Jaspers le razsvetlil. Ta razsvetlitev pa je osnovana na filozofskem verovanju, ki ima pri Jaspersu seveda več pomenov. Celotna zasnova Jaspersove misli je takšna, da ne prekorači filozofskega verovanja. Nemir filozofirajočega človeka pa se s tem ne more zadovoljiti, ne more se tu ustaviti, hoče prav to nedosegljivo. Jaspersovo verovanje moremo sicer nekako »razumeti« in sprejeti, toda pri njem ne moremo obstati, ker bi sicer bilo v filozofiji že vse povedano, čeprav je res tudi to, da je v filozofiji že od nekdaj vse povedano. Ravno tu pa se poraja dosti vprašanj. Prav zato bo ta nemir še naprej porajal nove zasnove, v katerih bo isto znova in znova izrečeno na drug način. Ob tem pa se zastavlja vprašanje zgodovinskosti teh zasnov. Vprašanja, ki bi jih mogel zastaviti v odnosu do Jaspersove filozofije, so naslednja:

1. Kaj omogoča človeka kot človeka, kaj je tisto, v čemer je človek kot tak mogoč? Vprašanje ne teži za dokončno »definicijo« in s tem »razvrednotenjem« človeka. Jaspers bi dal na to vprašanje različne odgovore, našel bi v človeku več plasti, več dimenzij. Tisto glavno bi pokazal kot eksistenco v komunikaciji. Toda vprašanje gre dalj: v kateri dimenziji se predvsem moramo gibati, da bi to oboje bilo mogoče, da bi nam ta *odnosnost* sploh bila mogoča, kajti bistvo komunikacije je v neki odnosnosti. Jaspers bi odgovoril, da sta obe zaobseženi v biti vseobsežnega. S tem zadevamo na drugo vprašanje:

2. Kako je s pravo bitjo vseobsežnega kot transcendenco? Kaj ima Jaspers navsezadnje v mislih, ko izgovarja *to* bit, *ono* bit, *pravo* bit — kakšni so pomeni biti v teh zvezah. Če postavimo ob to še besedi bivajoče in bivanje, kakšen je sedaj odnos med vsemi temi pomeni, saj vendar nekako čutimo, da Jaspers misli s tem neke razlike. Če smo torej v ne-

kakšnem odnosu do vseh teh »biti« — katera je tista odnosnostna dimenzija, v kateri moremo biti v odnosu? Ta dimenzija, v kateri je odnosnost sploh mogoča, je torej v Jaspersovi filozofiji predpostavljena, ni pa tematizirana.

3. Če je vsa odnosnost ostala v nejasnosti — kako je sedaj s tisto človekovo brez-pogojno *mero* v vsem tem spletu, kje in po čem je zasnovana ta mera? Ali je tisto, v čemer in od koder ta mera je, nespremenljiva večnost, ali je tudi zgodovinsko, ali je oboje?

4. Prav tako se zastavlja vprašanje filozofske metode: Zakaj sama transcendenca vseobsežnega zahteva prav táko metodo dialektike? Zakaj se je iz tega prav Jaspersu odprl *tak* pogled na zgodovino filozofije?; ali bi se bila tak pogled in taka zasnova filozofije načelno mogla pojaviti že prej? Zastavlja se vprašanje *zgodovinske* utemeljenosti eksistence v njeni svobodi: zakaj pa so vse do Jaspersa transcendenco *ontologizirali*? Ali gre tu za naključje?, ali za miselno zaostalost?, ali gre za globljo zgodovinskost same človekove svobode?

Mogoče je, da so ta vprašanja v odnosu do Jaspersove filozofije odveč. Vendar sedaj ne vidim, da bi bili v okviru Jaspersove misli že dani odgovori na ta vprašanja, zato se mi zdijo kot vprašanja upravičena.

Še neka stvar se mi zdi vredna omembe. Ko govori Jaspers o eksistenci in komunikaciji, ki imata centralno mesto v njegovi filozofiji, pravi, da je komunikacija (in v nji doseganje samobitnosti eksistence) mogoča le na istem človeškem nivoju. Prava komunikacija med nadrejenim in podrejenim, med gospodarjem in hlapcem, med sužnjem in lastnikom ni mogoča. Kako omogočiti to isto raven komunikacije in s tem dosezanje dejanske samobitne eksistence, tega Jaspers v svoji filozofiji ne obravnava. Po njegovem ta problem presega neposredne možnosti filozofije. Rešujejo ga lahko le ljudje s svojimi dejanskimi odločitvami, ki so skozi svoje filozofiranje in komunikacijo dosegli svojo samoodgovornost.

LITERATURA

1. *K. Jaspers:* Philosophie I, Philosophische Weltorientierung.
2. *K. Jaspers:* Philosophie II, Existenzerhellung.
3. *K. Jaspers:* Philosophie III, Metaphysik. Vse tri knjige izdal Springer Verlag, 3. Auflage 1956.
4. *K. Jaspers:* Die geistige Situation der Zeit. Sammlung Göschen, Band 1000, 1955.
5. *K. Jaspers:* Der Philosophische Glaube, Piper Verlag, 4. Auflage 1955.
6. *K. Jaspers:* Existenzphilosophie, 2. Aufl., Walter de Gruyter Verlag 1956.
7. *K. Jaspers:* Philosophie und Welt, Piper Verlag 1958.
8. *K. Jaspers:* Philosophie und Wissenschaft, Artemis Verlag 1949.
9. *K. Jaspers:* Die gegenwärtigen Aufgaben der Philosophie, Universitas, letnik 9., zvezek 2., 1954.
10. *K. Jaspers:* Die Atombombe und die Zukunft des Menschen, Piper Verlag 1962.
11. *K. Jaspers:* Nietzsche, Walter de Gruyter Verlag 1936.
12. *K. Jaspers:* Einführung in die Philosophie, Piper Verlag 1961.
13. *Platon:* Parmenid, Kultura, Beograd 1959.
14. *Platon:* Država, Kultura, Beograd 1957.
15. *Windelband:* Povijest filozofije I, Kultura, Zagreb 1956.